

6. Орбан-Лембрик Л. Е., Сергієнкова О. П., Пов'якель Н. І., Титаренко Т. М., Коханова О. П., Столярчук О. А. Психологія соціального інтелекту особистості. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 312 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-568-9-26>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ПСИХОЛОГА НГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Онищук К. І.

*ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національна академія Національної гвардії України
м. Золочів, Україна*

Особистість військового психолога формується у взаємодії професійного навчання та життєвого досвіду. Внутрішня модель «Я-психолога» містить уявлення про власні цінності, компетентність та роль у наданні допомоги іншим. На початкових етапах професійного становлення ця модель детермінується етичними принципами, методами роботи та професійними нормами, засвоєними в процесі освіти. Гуманістична парадигма підготовки психологів наголошує на емпатії, безумовному прийнятті, рефлексії та особистісній зрілості фахівця [1;2].

Життєвий досвід набутий під час воєнного стану, як-от власні втрати, бойові події чи травматичні ситуації, формує подвійний ефект: він може посилювати емпатію, але й підвищувати вразливість до емоційного виснаження [3]. Самосприйняття фахівця визначає баланс між професійним та особистим «Я». За умов надмірного стресу ці межі розмиваються, відбувається отождолення себе лише з професійною роллю, що прискорює деформацію ідентичності [4].

Позитивний професіогенез військового психолога забезпечується усвідомленням вибором професії, розвитком саморефлексії, соціальної толерантності та саморегуляції. Такий психолог інтегрує професійну діяльність у систему власних цінностей, що знижує ризик деформації. Натомість негативна траєкторія характеризується звуженням особистісного простору, домінуванням «Я-професійного» над «Я-особистим», емоційним виснаженням і втратою сенсу діяльності [5].

В умовах війни професійна деформація військового психолога, зокрема в Національній гвардії України (НГУ), прискорюється дією низкою чинників: хронічного бойового стресу, емоційного виснаження, вторинної травматизації, тощо. Постійна невизначеність, тривалі ротації, велике навантаження та безперервний контакт із чужим боєм формують так звану *compassion fatigue* – втому співчуття, що призводить до деперсоналізації і притуплення емпатії [6;7].

Успішність виконання професійного обов'язку військового психолога значною мірою визначається наявністю фізичних, соціальних та психологічних ресурсів. Такими ресурсами є соціальна взаємодія в підрозділі, підтримка з боку командування та забезпеченням належної матеріальної бази. Позитивні соціально-психологічні чинники знижують імовірність емоційного вигорання та пом'якшують прояви професійної деформації. Водночас недоліки в організації служби, брак належного розподілу службового навантаження та постійна загроза життю посилюють стресові реакції й підвищують ризики деструктивних змін в особистості.

Запропонована **теоретична модель** професійної деформації військового психолога описує, як початкові соціально-психологічні умови професійної деформації задають вектор подальшого розвитку особистості у площині позитивного професіогенезу або деформаційних змін.

Соціально-психологічні умови деформації об'єднують три взаємопов'язані блоки: індивідуально-психологічних особливостей, параметрів професійного середовища та соціально-психологічних чинників взаємодії.

Психологічні особливості охоплюють ранні дисфункційні схеми, систему цінностей, «Я»-концепцію та мотиваційну структуру; саме вони визначають вихідну конфігурацію чутливостей і силових зон особистості, готовність до саморефлексії та здатність утримувати професійні смисли в умовах напруги.

Умови професійної діяльності включають як повсякденні практики (рутинна робота з особовим складом, документообіг, планові консультації), так й екстремальні епізоди, пов'язані з бойовими діями, наслідками втрат, кризовими інтервенціями у непередбачуваних обставинах та іншими високоризиковими ситуаціями; співвідношення цих підсередовищ визначає тип і щільність стресорів.

Соціально-психологічні чинники задають рамку ролевих очікувань та якості соціального оточення: у комунікативно-рольовому вимірі йдеться про взаємодію з командуванням, підлеглими, колегами; перетин професійних та соціальних ролей. У вимірі соціального оточення – про підтримувальні ресурси колективу, професійної спільноти та сім'ї.

Ці вхідні блоки активують механізм взаємодії «**стрес – ресурси**», у межах якого зовнішні й внутрішні вимоги протиставляються системам відновлення та саморегуляції. Баланс між двома полюсами не є статичним: ресурси пом'якшують вплив стресу, тоді як кумуляція стресорів виснажує ресурси, звужує спектр адаптивних реакцій і підсилює уразливість до деформаційних патернів.

Взаємонаправлені зв'язки формують петлі зворотного впливу: позитивна динаміка професіогенезу, що зміцнює ідентичність, самоконтроль і соціальну підтримку, розширює ресурсну базу; натомість розгортання деформації веде до редукції ресурсів, ригідності реагування та послаблення професійної суб'єктності.

На рівні особистості ця динаміка розгортається у двох альтернативних траєкторіях: позитивний професіогенез та професійна деформація.

Позитивний професіогенез вважаємо доцільним розглядати за такими напрямками: 1) професійна мотивація включає *еталонну мету професії* у щоденних рішеннях та *стійку мотивацію професійного вдосконалення*; 2) соціальна толерантність проявляється *емпатією та безумовним прийняттям людей*, що підтримує якість допомоги й запобігає цинічним установкам; 3) адаптаційна гнучкість виявляється в здатності поєднувати дисципліну службового регламенту з *нешаблонним мисленням*, що необхідне для дій у змінних і невизначених обставинах; 4) професійна саморегуляція спирається на *внутрішній локус контролю, активність, позитивну професійну ідентичність*, стабільну *адекватну самооцінку* та послідовне розгортання конструктивної *професійної ролі*; разом це забезпечує контроль імпульсів, збереження смислового стрижня і здатність утримувати межі ролей навіть у пікових навантаженнях.

Протилежна траєкторія – **професійна деформація** – формується тоді, коли хронічний дисбаланс «стрес – ресурси» закріплює: 1) проблеми професійної мотивації проявляються у *помилкових смислах професії* та породжують *індиферентність до професійного розвитку*, стагнацію та зниження залученості; 2) у площині соціальної інтолерантності накопичуються *емоційна черствість та соціальний цинізм*, які підмінюють професійну дистанцію байдужістю та руйнують довіру у взаємодії; 3) дезадаптивна ригідність проявляється у *професійній стереотипізації*, зниженій готовності до корекції рішень та проблем адаптації під час змін операційного середовища; 4) професійна дерегуляція посилюється *зовнішнім локусом контролю, інертністю, рольовим експансіонізмом, проблемами професійної ідентичності та неадекватною самооцінкою*; у сукупності це підвищує ризик помилок, етичних колізій і зниження якості психологічної допомоги.

**Рис. 1. Теоретична модель професійної деформації
військового психолога**

Описана модель є не лише пояснювальною, але й прогностичною: конфігурація стартових умов із подальшим балансом «стрес – ресурси» дозволяє передбачити, у який бік зміщуватиметься траєкторія розвитку – до зміцнення професійної суб’єктності та стійкості або до наростання ригідних і дерегулятивних проявів. Вона також задає чіткі точки профілактичного впливу: корекція дисфункційних схем і переузгодження цінностей з еталонною метою професії; відновлення рольових меж у багаторівневій ієрархії; розбудова супервізійно-інтервізійних форматів і механізмів відновлення після екстремальних завдань; управління навантаженням через ротації, структурування доступу до підтримки та контроль бюрократичної щільності, тощо.

Література

1. Tatlıhođlu, K. A conceptual overview of empathy in the context of humanistic psychology. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*. 2024. Vol. 1, No. 4. P. 62–70. DOI: 10.18372/2786-5495.1.18881
2. Шаюк О., Підгурська М., Шаюк Я. Безумовне особистісне самоприйняття як гуманістична риса психолога. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2(88). С. 221–232. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.221>

3. Hosseini, S. M., Hesam, S., & Hosseini, S. A. (2023). Burnout among Military Personnel: A systematic Review. *Iranian journal of psychiatry*. 2023. № 18(2). С. 213–236. <https://doi.org/10.18502/ijps.v18i2.12371>

4. Чесодурова, Ю. М. Психологічні умови подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 23 с.

5. Maslach, C. and Leiter, M.P. Understanding Burnout. In *The Handbook of Stress and Health*. Eds C. L. Cooper and J. C. Quick. 2017. <https://doi.org/10.1002/9781118993811.ch3>

6. Мелоян, А. Е., Лікарчук, С. В. Взаємозв'язок вікарної травми та депресії у психологів, які працюють під час воєнних конфліктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2024. № 2. С. 41–48. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2024-2-6>

7. Moran R. J., Asquith N. L. Understanding the vicarious trauma and emotional labour of criminological research. *Methodological Innovations*. 2020. Vol. 13, № 2. <https://doi.org/10.1177/2059799120926>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-568-9-27>

ДО ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Остополець І. Ю.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Запоріжжя, Україна

Розвиток сучасної системи освіти в Україні визначається орієнтацією на гуманістичні цінності, утвердженням прав людини та забезпеченням принципу рівного доступу до якісної освіти. Одним із ключових напрямів державної освітньої політики останніх років стало впровадження інклюзивного навчання. У цьому контексті особливої ваги набуває питання психологічного супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП), оскільки саме сім'я є первинним і найвпливовішим середовищем соціалізації, формування емоційного благополуччя й особистісного розвитку дитини.